

1^ο Συμπόσιο Ανοικτού Διαλόγου με θέμα:

“Η Θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης”

Συμπεράσματα

Άγγελος Βαλλιανάτος, Γενικός Εισηγητής

Το πρώτο Συμπόσιο Ανοικτού Διαλόγου του προγράμματος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «Θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης», πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, στις 8 και 9 Οκτωβρίου 2007.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει μακρά εμπειρία σε ζητήματα εκπαίδευσης. Στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τα παιδιά των μεταναστών και τα δικαιώματά τους. Σ' αυτή τη βάση, διαμορφώθηκε, μετά το έτος 2000, η νέα διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, με σκοπό να προωθήσει την κατανόηση, τον διάλογο και την αποδοχή της ετερότητας. Το πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης με τίτλο «Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και η Πρόκληση της Θρησκευτικής Ετερότητας και του Διαλόγου στην Ευρώπη» άρχισε το 2002 και απέκτησε συγκεκριμένα καθήκοντα μετά την 21^η Μόνιμη Διάσκεψη των Υπουργών Παιδείας των κρατών – μελών, που έγινε στην Αθήνα.

Καθώς ο κόσμος μας είναι διαφορετικός από πριν και καθώς δεν προβλέπεται δια-θρησκευτικός διάλογος στο πλαίσιο των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα ζητήματα που σχετίζονται με την ετερότητα είναι δυνατόν να προσεγγισθούν μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Τα κύρια αποτελέσματα του ως άνω προγράμματος διαμορφώθηκαν σε δύο κείμενα: μία Σύσταση Πολιτικής και ένα Βοήθημα για τα Σχολεία. Και τα δύο αποτελούν κείμενα αναφοράς, πρόσφορα εργαλεία για τη διαμόρφωση αποφάσεων και πολιτικής. Ο τρόπος που προσεγγίζουν τα θέματα που διαπραγματεύονται δεν είναι κανονιστικός,, και δε συγγράφηκαν για επιβληθούν στα εθνικά ή τοπικά εκπαιδευτικά συστήματα. Πρόκειται μάλλον για μια κοινή εργασία που προσφέρεται για σκέψη, μια φιλοσοφία προς συζήτηση, μια ευκαιρία για ενασχόληση με τις ομοιότητες και τις διαφορές των εκπαιδευτικών συστημάτων στις διάφορες χώρες, μια ανταλλαγή παιδαγωγικών ιδεών και μεθοδολογιών, στρατηγικών και παραδειγμάτων, που προσφέρονται ώστε να εμπλουτίσουν τις διαφορετικές εθνικές παραδόσεις, και τέλος, μια αιτία ώστε να ανοίξει ο διάλογος και να μεταφερθεί η εμπειρία του στις χώρες μας.

Στον κόσμο μας, που χαρακτηρίζεται από παγκόσμια, περιφερειακά και τοπικά γεγονότα, όπου, όμως, παράλληλα υπάρχει ένα θετικό «κοινωνικό κεφάλαιο», Διεθνείς Οργανισμοί, όπως τα

Ηνωμένα Έθνη, η ΟΥΝΕΣΚΟ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο -με ειδικά προγράμματα όπως το πρόγραμμα REDCo- και ο ΟΑΣΑ -με τις Καθοδηγητικές Αρχές του Τολέδο που αφορούν στις θρησκείες και τα πιστεύω στα Δημόσια Σχολεία-, ασχολούνται ολοένα και περισσότερο με ζητήματα Θρησκευτικής Εκπαίδευσης, σε συνεργασία ή συνέργια με το Συμβούλιο της Ευρώπης. Στις εργασίες και τα προγράμματα όλων των Διεθνών Οργανισμών τονίζεται η ανάγκη να υπάρξει συνεργασία μεταξύ των θρησκευτικών ηγετών, των προσώπων που έχουν την ευθύνη για τη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής, και των δια-θρησκευτικών οργανισμών, ώστε να αναπτυχθούν συναινετικές αρχές για τη διδασκαλία περί των θρησκειών, να υπάρξει κατανόηση των άλλων και της ιστορίας τους, των παραδόσεων και των πνευματικών τους αξιών ή ακόμη, να παραχθεί και να κοινοποιηθεί εκπαιδευτικό υλικό που να καταπολεμά τον ρατσισμό και παράλληλα να αντικατοπτρίζει την πολιτισμική, την εθνική και τη θρησκευτική ετερότητα της Ευρώπης. Ένας από τους βασικούς λόγους κάνουν αναγκαία αυτή την ενασχόληση είναι ότι η Θρησκευτική Εκπαίδευση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ανθρώπινου πολιτισμού και εξ αυτού νομιμοποιείται να είναι μέρος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Στα κράτη – μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, η πολιτική που ακολουθείται στη Θρησκευτική Εκπαίδευση διαφέρει. Αυτό οφείλεται στις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, όπως: η ιστορική παράδοση, οι σχέσεις Κράτους – Εκκλησίας, η φύση και ο βαθμός της «πολυπολιτισμικότητας» στην τοπική κοινωνία, η γεωγραφική θέση, τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά συστήματα ή οι διεθνείς και παγκόσμιες επιρροές. Γενικά, η Θρησκευτική Εκπαίδευση προσφέρεται στα Δημόσια Ευρωπαϊκά Σχολεία με τρεις κυρίως τρόπους: την εκπαίδευση *στο* θρήσκευμα, όπου διδάσκεται μία και μόνη παράδοση για τα μέλη του, την εκπαίδευση *περί* της θρησκείας, όπου η θρησκεία διδάσκεται από περιγραφική και ιστορική σκοπιά, και την εκπαίδευση *από* τη θρησκεία, όπου οι μαθητές μελετούν την απήχηση που έχουν διαφορετικά θρησκευτικά, υπαρξιακά και ηθικά ζητήματα. Σε μερικές χώρες γίνεται συνδυασμός των τριών αυτών τρόπων, ανεξάρτητα από τον κοινοτικό ή θρησκευτικό χαρακτήρα των σχολείων. Παρά τις ως άνω διαφορές, το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο προσεγγίζει τη Θρησκευτική Εκπαίδευση με την ευρύτερη οπτική της δημοκρατικής κοινωνικής συνυπευθυνότητας, προσανατολίζεται στην επίτευξη κοινών ιδεωδών: να καλλιεργήσει τη δημόσια γνώση και την κατανόηση της θρησκείας και των θρησκειών με συνεργατικό τρόπο που δεν δέχεται αποκλεισμούς, χωρίς συγκρητισμό, προϋποθέτοντας την ελευθερία επιλογής θρησκεύματος ή την α-θρησκευτική επιλογή, την κατανόηση των πιστεύω των άλλων, τον πολιτισμένο διάλογο, την αιτιολογημένη συζήτηση καθώς και τη διαμόρφωση και έκφραση γνώμης, με διεπιστημονικό και διαθεματικό τρόπο.

Η ομάδα των εμπειρογνομόνων που εργάστηκε στο πρόγραμμα «Θρησκευτική Ετερότητα και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση» του Συμβουλίου της Ευρώπης, συνειδητοποίησε ότι υπάρχει ανάγκη

να μελετηθεί ο ρόλος της θρησκείας και των θρησκειών στην Ευρώπη, καθώς και η συνεισφορά τους στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και στον διάλογο, όχι απλώς ως θέματα που προκαλούν εντάσεις και διαμάχες, αλλά ως μέρος της λύσης των εντάσεων και των συγκρούσεων. Το κύριο αποτέλεσμα του προγράμματος, το «Βοήθημα για τα Σχολεία» θεωρεί ότι η Εκπαίδευση είναι επίσης μέρος της λύσης, που λαμβάνει υπόψη την ετερότητα των πολιτισμικών και εκπαιδευτικών ζητημάτων, καθώς επίσης και την ιστορική και εκπαιδευτική διαφορετικότητα της Ευρώπης, μια λύση που δεν είναι ούτε γρήγορη ούτε εύκολη.

Το «Βοήθημα για τα Σχολεία» περιέχει ένα θεωρητικό, ένα παιδαγωγικό και ένα πρακτικό μέρος. Συνοδεύεται επίσης από ποικίλα εφαρμοσμένα παραδείγματα, που δεν περιλαμβάνονται στο βιβλίο ως παραδείγματα «καλής πρακτικής». Στόχος τους είναι να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς να τα συσχετίσουν με τις δικές τους συνθήκες, να κάνουν συγκρίσεις και να αναπτύξουν τις δικές τους πρακτικές από την εμπειρία τους.

Το άλλο κύριο αποτέλεσμα του προγράμματος είναι η «Σύσταση Πολιτικής» της θρησκευτικής διάστασης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Καθώς σε όλα τα κράτη μέλη υπάρχει αυξανόμενη θρησκευτική ετερότητα, καθίσταται αναγκαίο να προβλεφθεί η θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Είναι εξίσου απαραίτητο να δοθεί ορισμός για τη θρησκεία, η οποία είναι τουλάχιστον πολιτισμικός παράγων, καθώς και των κοινών της αρχών. Για την εφαρμογή των κοινών αυτών αρχών απαιτούνται αλλαγές πολιτικής, θεσμικές προσεγγίσεις και διαρκής επαγγελματική βελτίωση των εκπαιδευτικών.

Οι παιδαγωγικές προσεγγίσεις και στα δύο κείμενα που παρουσιάστηκαν στη διάρκεια του συμποσίου ανοικτού διαλόγου ήταν φαινομενολογικές, ερμηνευτικές, διαλεκτικές και συνκειμενικές. Η πρώτη εφαρμογή των προσεγγίσεων αυτών έγινε στη διάρκεια των εργασιών σε ομάδες. Η εργασία σε ομάδες έδωσε στους συνέδρους τη δυνατότητα να παρουσιάσουν το περιεχόμενο του Θρησκευτικού μαθήματος της χώρας τους, να εξηγήσουν τον τρόπο που λειτουργεί και να συζητήσουν με τους άλλους για ομοιότητες και διαφορές.

Άνθρωποι από διαφορετικά κράτη – μέλη, παρουσίασαν εντελώς διαφορετικά προγράμματα σπουδών, διαφορετικά σχολικά εγχειρίδια και μεθόδους διδασκαλίας. Παρουσίασαν μοντέλα Θρησκευτικής Εκπαίδευσης που χωρίζουν ή ενώνουν τους μαθητές του ίδιου σχολείου. Σε μερικές χώρες, οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν είτε να συμμετάσχουν σε ένα ομολογιακό μάθημα στο σχολείο, είτε να αναγνωρίσουν εκπαιδευτικές μονάδες από τα καθηγητικά σχολεία των κοινοτήτων τους. Άλλοι, έχουν τη δυνατότητα να αντικαταστήσουν το θρησκευτικό μάθημα με θρησκευτική ή μη ομολογιακή ηθική. Σε μερικές χώρες η Θρησκευτική Εκπαίδευση είναι υποχρεωτική, σε άλλες όχι. Στη διάρκεια των εργασιών του συμποσίου σε ομάδες, τέθηκαν και

συζητήθηκαν διάφορα ζητήματα, όπως: Πώς αισθάνονται οι γονείς για τη θρησκευτική εκπαίδευση σε διαφορετικές συνθήκες; Γιατί οι γονείς ή τα σχολεία επιλέγουν κάποιο μοντέλο Θρησκευτικής Εκπαίδευσης από ένα άλλο; Έχει η Θρησκευτική Εκπαίδευση εθνικά χαρακτηριστικά ή προέλευση; Ποιοι διδάσκουν θρησκευτικά ή ηθικά στα σχολεία; Πώς εκπαιδεύονται; Ποιος τους επιλέγει και ποιος τους αμείβει; Η ετερότητα των απαντήσεων και των πληροφοριών που παρείχαν οι σύνεδροι συνετέλεσε ώστε η συζήτηση να στραφεί προς την αναζήτηση διαπολιτισμικών στοιχείων και κοινών στόχων για τη θρησκευτική εκπαίδευση.

Σε μια ομάδα εργασίας δηλώθηκε ότι η Θρησκεία σχετίζεται με «ταμπέλες» Είναι κοινά κατανοητό πως στόχος του προγράμματος είναι να εκπαιδευθούν οι νέοι ώστε να ζήσουν μαζί. Είναι αδύνατον να επιβληθεί κάποιο σύστημα στα σχολεία. Το κρυφό πρόγραμμα αποτελεί πραγματικό πρόβλημα και οι απάντηση στις εκπαιδευτικές προκλήσεις απαιτεί χρόνο. Τα κείμενα που παρουσιάστηκαν, λοιπόν, δεν περιγράφουν απλώς τρόπους δράσης, αλλά τρόπους βελτίωσης όσων ήδη γίνονται. Πρέπει να υπάρξει θρησκευτικός διάλογος για να βελτιωθεί το θρησκευτικό μάθημα στα σχολεία. Αλλά, πρώτα από όλα, πρέπει να δημιουργηθεί ένας χώρος ασφάλειας και εμπιστοσύνης, ώστε να γίνει δυνατόν να συζητηθούν τέτοια ζητήματα.

Τα θρησκευτικά καθιδρύματα είναι απαραίτητο να λάβουν υπόψη τους δύο βασικά στοιχεία. Κατά πρώτον, ότι τα σχολεία διαφέρουν από αυτά. Το σχολικό περιβάλλον αποτελεί χώρο για θρησκευτική μελέτη μάλλον, παρά για θεολογία, για επαγγελματισμό μάλλον παρά για εξαγόρευση πίστεως. Κατά δεύτερον, οι θρησκείες και οι πίστεις πρέπει να στρέψουν την προσοχή τους βαθιά στην παράδοσή τους και την ιστορία τους, ώστε να επανεύρουν εκείνα τα στοιχεία της ανοιχτωσύνης που τις βοήθησαν να παραμείνουν ενεργές στη διάρκεια του χρόνου, και, σ' αυτή τη βάση να συνειδητοποιήσουν την πολυμορφία και την πολυπολιτισμικότητα του κόσμου στον οποίο ζούμε. Ακόμη περισσότερο, είναι απαραίτητο, η θεολογία να ανοίξει δημιουργικά προς τον κόσμο, να αποδεχθεί το ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας και να ασχοληθεί με τα σχετικά με αυτό ζητήματα. Είναι αναγκαίο να υπάρξει μια νέα προσέγγιση της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας μέσα από μια θεολογία της ετερότητας που θα αποφεύγει τον συγκρητισμό. Η ιδιαίτερη ανάγκη των ημερών μας είναι, η θεολογία να προχωρήσει πέρα από τη νεωτερικότητα και να αποδεχθεί την πολλαπλότητα και την ετερότητα, όχι ως πρόβλημα, αλλά ως εργαλείο για την περαιτέρω ανακάλυψη της προσωπικής ταυτότητας των ανθρώπων.

Σε πιο πρακτικό επίπεδο, οι σύνεδροι συζήτησαν και πρότειναν πως οι νέες τεχνολογίες μπορεί να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς και τα σχολεία να επικοινωνήσουν, να συνεργασθούν και να ανταλλάξουν εμπειρίες, ιδέες, το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων, εκπαιδευτικές μεθόδους

και πρακτικές. Η χρήση των νέων τεχνολογιών θα μπορούσε να οδηγήσει στη σύσταση εκπαιδευτικού κόμβου συνεργασίας ή στη δημιουργία βάσης δεδομένων απαραίτητης στο εκπαιδευτικό έργο. Οι εμπειρίες στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και η εμπειρία των διαπολιτισμικών σχολείων μπορεί να λειτουργήσει ως μοντέλο και παράδειγμα επιτυχημένης πρακτικής.

Στη διάρκεια του συμποσίου εκφράστηκε η κοινή πεποίθηση πως το Βοήθημα για τα Σχολεία και η Σύσταση Πολιτικής αποτελούν καλά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Καλωσορίστηκαν ως εκπλήρωση μιας ανάγκης, ως χρήσιμο εργαλείο για μελέτη, συζήτηση και χρήση. Το συμπόσιο ανοικτού διαλόγου αποτελεί ένα ακόμη βήμα εμπρός, καθώς, όσο περισσότερο αλληλογνωρίζομαστε και μαθαίνουμε για την ετερότητά μας, τόσο περισσότερο εμπλουτιζόμαστε ως εκπαιδευτικοί. Χρειάζεται, όμως, να γίνει και ένα τρίτο βήμα. Καθώς οι εκπαιδευτικοί κατέχουν τον κεντρικό ρόλο στη λειτουργία της εκπαίδευσης των νέων, και καθώς χρειάζονται ενίσχυση στην καθημερινή τους εργασία, έχουν ανάγκη από διαρκή επιμόρφωση, τόσο στο στάδιο της προετοιμασίας τους, όσο και στη διάρκεια της εργασίας τους. Η επιμόρφωση θα τους προσφέρει ολοκληρωμένη γνώση, εμπειρία και κοινές αναζητήσεις σε θέματα και πρακτικές ετερότητας. Η σχετική με τη θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης επιμόρφωση δεν θα πρέπει να απευθύνεται μόνο σ' εκείνους που ασχολούνται με το θρησκευτικό μάθημα, αλλά επίσης και σε εκπαιδευτικούς όλων των ειδικοτήτων, ώστε να τους προετοιμάζει να χειρίζονται κατάλληλα τα ζητήματα ετερότητας στο σχολικό περιβάλλον.

Εκ μέρους των συνέδρων του 1^{ου} Τοπικού Συμποσίου Ανοικτού Διαλόγου επιθυμώ να εκφράσω τις ευχαριστίες όλων μας προς το Συμβούλιο της Ευρώπης και το Ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων που μας έδωσε τη δυνατότητα να εξοικειωθούμε με τα αποτελέσματα του προγράμματος του Συμβουλίου και να ενημερωθούμε για τα σχετικά προγράμματα του ΟΑΣΑ και του προγράμματος REDco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Γνωρίζοντας περισσότερο το έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης και των άλλων Οργανισμών ελπίζουμε πως μπορούν να υπάρξουν ευκαιρίες να εφαρμόσουμε αυτόν τον τρόπο σκέψης στην εργασία μας.

Εκφράζουμε την ελπίδα να δοθεί παρόμοια ευκαιρία και σε άλλους στο εγγύς μέλλον. Ευχόμαστε τα αποτελέσματα του προγράμματος να γίνουν γνωστά και να εφαρμοστούν σε όσο περισσότερες χώρες είναι δυνατόν, ώστε το περιεχόμενό τους, αλλά και η αξιολόγησή τους να βοηθήσει στη δημιουργία κοινών εκπαιδευτικών στόχων που θα προωθούν τη συμβίωση των ανθρώπων ως δημοκρατικών πολιτών ενός κόσμου που αναγνωρίζει το δικαίωμα και την τιμή στην ετερότητα.